

Michel Maffesoli

ΜΕΤΑ-MONTEPNA ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ*

ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΝΟΗΣΗΣ φαίνεται ανύκανη να κατανοήσει τις ποιοτικές αλλαγές που συμβαίνουν μέσα στην κοινωνία. Η διάνοηση αυτή, αισθανόμενη την υποχρέωση να αντιμετωπίσει τις προειδοποιήσεις για τις επικείμενες κοινωνικές εκρήξεις ή την πολιτική απογοήτευση προβάλλει μια από τις φθαρμένες ιδέες της πολιτικής φιλοσοφίας του δέκατου ένατου αιώνα: την επονείδιστη «κοινωνία των πολιτών». Αυτή έχει το διπλό πλεονέκτημα να αποφεύγει την ανάλυση και να συγκαλύπτει το σχίσμα που διαπερνά το κοινωνικό σώμα.

Κάθε εποχή έχει τις κυρίαρχες ιδέες της. Αυτές βρίσκονται, σε διαφορετικές μορφές, στη λογοτεχνία, τους τρόπους ζωής, τις ποικίλες μορφές κουλτούρας, καθώς και στις ιδεολογίες. Μια από αυτές τις ιδέες, που διαπερνά την ολότητα του πολιτισμού είναι η *ηθική ζωή*, δηλαδή ό,τι επιτρέπει τη συλλογική ύπαρξη. Κατά καιρούς εκφράζεται ως *ηθική* δηλαδή προσλαμβάνει τη μορφή μιας υπερυψωμένης, οικουμενικής και άκαμπτης κατηγορίας του «δέοντος». Άλλες φορές θεωρεί προνομιακό χώρο την επικοινωνία, τα συλλογικά πάθη και εξ αιτίας αυτού γίνεται σχετικότερη, ολοκληρωτικά εξαρτημένη από τις ομάδες τις οποίες συγκροτεί. Γίνεται έτσι ένα *ήθος* που εκπηγάει από κάτω. Πρόκειται για ένα ζήτημα *ηθικής* έναντι ενός *ήθους*. Το τέλος της οικουμενικής ηθικότητας και η άθτηση εναλλακτικών τρόπων ζωής δεν σημαίνουν ότι δεν υπάρχουν ιδιαίτεροι κανόνες που κυβερνούν τις κοινωνικές σχέσεις. Ό,τι περιθωριοποιείται κατά τη διάρκεια μιας παραγωγικής περιόδου περιθλάται σε ένα πλήθος κεντρικών περιθωριακότητων. Αυτό μπορεί να ονομαστεί *ήθος της αισθητικής*. Μια τέτοιου είδους σύνδεση δεν είναι κάτι νέο. Το ιδανικό της κλασσικής Ελλάδας και του *καλοκάγαθου*, και ορισμένες ενοράσεις της Ανα-

* Το δοκίμιο του Maffesoli «μεταμοντέρνα κοινωνικότητα αναδημοσιεύεται από το *TELOS* no 85, Fall 1990. Το ίδιο δοκίμιο παρου-

σιάστηκε σε μια διαφορετική εκδοχή στο *Theory, Culture and Society* vol. 8 Feb. 1991.

γέννησης υποδηλώνουν έναν τέτοιο συνδυασμό. Είναι ίσως ένα από τα πλέον ελπιδοφόρα μονοπάτια που ακολουθούνται. Οπωσδήποτε όμως αυτός ο συνδυασμός μας επιτρέπει να σημασιοδοτήσουμε την ιδιόμορφη συγκινησιακή ατμόσφαιρα των σημερινών κοινωνιών. Σ' αυτή την προοπτική θα ήταν σκόπιμο να μιλήσουμε, όπως ο Lyotard, για τη «μεταμοντέρνα κατάσταση».

Αποχαινωμένος από τα στάδια της πολιτικής διάστασης της ύπαρξης, από τη γελιογραφική της μορφή (η συνήθης πολιτική) έως την ηπιότερη εκδοχή της (κοινωνικά κινήματα) δύσκολα μπορεί κάποιος να δώσει κάποια σημασία σε μια τέτοια προοπτική. Μπορεί ωστόσο η διαμάχη να έχει κάποια σημασία για τις επερχόμενες δεκαετίες. Ό,τι λοιπόν ονομάζεται «μεταμοντέρνο» δείχνει απλά έναν τρόπο να τονιστεί η σχέση μεταξύ ήθους και αισθητικής. Δεν επιδιώκουμε να χορηγήσουμε το γόητρο μιας έννοιας στον όρο «μεταμοντέρνο» αλλά να δούμε εάν το καθεστώς μιας ομάδας κατηγοριών και ευαισθησιών είναι εναλλακτική λύση σε εκείνες που προτιμήθηκαν κατά την περίοδο της μοντερνικότητας. Είναι ένα ζήτημα μιας νέας θέασης, μιας κατηγορίας η οποία μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε τον κορεσμό ενός τρόπου σκέπτεσθαι και ζην, μιας κατηγορίας που επιτρέπει την αναγνώριση μιας επισφαλούς στιγμής που τοποθετείται μεταξύ του τέλους ενός κόσμου και της γέννησης του επόμενου. Ο Umberto Eco τη συγκρίνει με το μανιερισμό και αναρωτιέται εάν ο μεταμοντερνισμός δέν είναι τίποτε άλλο από το σύγχρονο όνομα του «μανιερισμού ως μιας μετα-ιστορικής κατηγορίας». Θα μπορούσε λοιπόν να είναι ένα *modus operandi* που θα τόνιζε την πρόθεση ή την «καλλιτεχνική» θέληση που φαίνεται ότι, σε ένα βαθύτερο επίπεδο, δίνει ζωή στις ποικίλες συναρθρώσεις μιας κοινωνίας.

Δεν είναι πλέον δυνατό να ανάγουμε την τέχνη μόνον στα μεγάλα έργα που γενικά ταξινομούνται ως πολιτιστικά. Είναι η ολότητα της καθημερινής ζωής που συλλαμβάνεται πλέον ως ένα έργο τέχνης. Μ' αυτή την έννοια, «αισθητική», θα μπορούσαν να είναι οι ομάδες κοινωνικών καταστάσεων (που ενέχονται στον αθλητισμό, τη μουσική, την κατακόπηση, την πολιτική κ.λπ.) στις οποίες ζωντανεύουν τα συλλογικά πάθη. Αυτό οφείλεται στη λαϊκοποίηση της κουλτούρας αλλά και σε όλες τις μικροσκοπικές καταστάσεις και πρακτικές που συνιστούν το λίπασμα πάνω στο οποίο ευδοκούν η κουλτούρα και ο πολιτισμός. Χωρίς να προχωρήσουμε σε λεπτομερή ανάλυση, μπορεί να λεχθεί ότι η μαγειρική, οι εορταστικές στιγμές, οι καθημερινοί περίπατοι, οι αργόσχολες δραστηριότητες και τα παρόμοια δεν γίνονται πλέον να θεωρούνται ασήμαντα ή επιπόλαια στοιχεία της κοινωνικής ζωής. Εφ' όσον εκφράζουν συλλογικά πάθη οι πράξεις αυτές συγκροτούν μια γνήσια, (υπόγεια κεντρικότητα), μια αδάμαστη θέληση για ζωή η οποία πρέπει να αναλυθεί. Υπάρχει μια αυτονομία των τετριμμένων μορφών ύπαρξης, η οποία, από μια πρακτική

ή ορθολογική άποψη, δεν κατέχει μια τελικότητα, αλλά δεν είναι γι' αυτό λιγότερο σημαντική, έστω και αν αυτή η σημασία εξαντλείται στην πραγματοποίησης της.

Η ηθική ή πολιτική συλλογική ύπαρξη, όπως επικράτησε κατά τη μοντερνικότητα, είναι σκέτη θρησκεία με κοσμική αμφίεση. Ακόμη καλύτερα αντιγράφει την ιστορία της σωτηρίας, στην αρχή με τη χριστιανική (η προσμονή της Δευτέρας Παρουσίας και του χιλιασμού) και στη συνέχεια με την προοδευτική της μορφή (ο μύθος της ανάπτυξης και της προόδου που ήταν ιδιαίτερα ισχυρός κατά τον 19ο αιώνα). Από τη στιγμή όμως που η θεϊκή θεμελίωση χάνει την ουσία της και η πρόοδος δεν συλλαμβάνεται πλέον ως κατηγορική επιταγή, η κοινωνική ύπαρξη αποδίδεται στον εαυτό της. Ακριβέστερα, το θείο δεν είναι πλέον μια ενιαία οντότητα. Τείνει να διαλυθεί στη συλλογική ολότητα και να γίνει η «κοινωνική θεότητα». Αυτό που συνδέει εμένα με το 'Άλλο γίνεται φανερό όταν ο κόσμος αποδίδεται στον εαυτό του και αξιολογείται σαν τέτοιος. Αυτό είναι το θεμέλιο όλης της κοινωνικής ζωής: εκείνο που εννοούσε ο Nietzsche λέγοντας «η θέληση για δύναμη ως τέχνη». Από μια ηθική άποψη μόνον ο Θεός είναι ο Μέγας Καλλιτέχνης (ή τα υποκατάστατά του: το Κράτος, η Ιστορία, η Πρόοδος — που είναι μεταβολές του ίδιου). Η δημιουργία ή η αναδημιουργία όλων των πραγμάτων εξαρτάται από Αυτόν (ή Αυτούς). Αυτός εδραιώνει την αίσθηση της εξουσίας που τόσο συσκότισε — ανεξαρτήτως του εάν ενδυνάμωσε ή προκάλεσε — τους μοντέρνους καιρούς. Ο κόσμος επιστρέφοντας στον εαυτό του, στηρίζεται στην ενυπάρχουσα δύναμη που τον συγκροτεί. Η δημιουργία, στις ποικίλες μορφές της, θα αναβλύσει από μια δυναμική που πάντοτε ανανεώνεται και πάντοτε πολλαπλασιάζεται. Ποικίλες κοινωνικές καταστάσεις, τρόποι ζωής και εμπειρίες γίνονται πολλαπλές εκφράσεις ενός ισχυρού βιταλισμού.

Αυτά μπορούν να χρησιμεύσουν ως προ-ιστορία για την «αισθητική» και τη λειτουργία της ως ηθικής. Οι κοινές εμπειρίες προκαλούν το σχηματισμό αξιών. Δεν έχει σημασία ότι αυτή η δημιουργία είναι μακροσκοπική, ότι εφαρμόζεται στους τρόπους ζωής, στην παραγωγή, στο περιβάλλον και την ίδια την επικοινωνία. Η συλλογική δύναμη δημιουργεί ένα έργο τέχνης, δηλαδή κοινωνική ζωή στο σύνολό της και στις ποικίλες ιδιότητές της. Με άλλα λόγια πρόκειται για μια γενικευμένη τέχνη που θεραπεύει την κλασική σύλληψη της «αίσθησης»: η έμφαση δεν αφορά τόσο το καλλιτεχνικό αντικείμενο καθ' εαυτό, όσο τη διαδικασία που προκαλεί κάποιον να θαυμάσει κάποιο πράγμα ή πράγματα ή κάποιον ή κάποια πρόσωπα. Αυτό είναι που ονομάζεται αδάμαστος βιταλισμός της καθημερινής ζωής.

Ο βιταλισμός μπορεί να λαμβάνει διάφορες μορφές. Αυτό είναι εμφανές στην υπέρβαση του ακριβούς διαχωρισμού φύσης και κουλτούρας. Η μοντέρνα

σκέψη στηρίζεται σε έναν τέτοιο διαχωρισμό. Τη σήμερον ημέρα, ωστόσο, υπάρχουν πολλά σημεία που μαρτυρούν τη σύγχυση των δύο υπό συζήτηση πόλων ή, τουλάχιστον, την ασάφεια της ερμηνείας τους. Η σύγχυση αυτή μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: «επαναπολιτιστικοποίηση της φύσης και φυσικοποίηση της κουλτούρας». Με άλλα λόγια, η σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον είναι αξεδιάλυτα συνδεδεμένη με τη σχέση προς το φυσικό περιβάλλον. Μια τέτοια οικολογική σχέση με τον κόσμο είναι προφανής σε μια σειρά περιοχών όπως ο τρόπος ενδυμασίας, η διατροφή ή ζητήματα που σχετίζονται με την ποιότητα της ζωής (χωρίς να λησμονούμε τις ποικίλες φιλοσοφίες και τους άλλους τρόπους παραγωγής για τους οποίους η φύση δεν είναι πλέον μόνο ένα αντικείμενο εκμετάλλευσης αλλά και ένας αναγκαίος εταίρος).

Αυτός ο βιταλισμός βρίσκεται σε οτιδήποτε αποσπάται από μια αμιγή μηχανική τάξη, δηλαδή εντός ποικίλων καταστάσεων όπως η εργασία, η αργία κ.λπ., στο πλαίσιο διαφορετικών μορφών συνάθροισης, από την οικογενειακή μονάδα έως τα πολιτικά κόμματα, εντός του πλαισίου ποικίλων θεσμών, όπως τα σχολεία, η διοίκηση κ.λπ. Εν συντομία αυτός ο βιταλισμός επικρατεί εντός και πέραν της οικονομικής και πολιτικής ζωής. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει οικονομική και πολιτική ζωή, αλλά ότι στηρίζεται σε ένα «ήθος» που η μοντερνικότητα θεωρεί αμελητέο: την *κοινωνικότητα*.

Το κοινωνικό βασίλειο συμπεριλαμβάνει μηχανική αλληλεγγύη, εργαλειαικότητα, πρόταγμα, ορθολογικότητα και τελικότητα. Η κοινωνικότητα, από την άλλη πλευρά, ασχολείται με την ανάπτυξη της οργανικής αλληλεγγύης της συμβολικής διάστασης (επικοινωνία), του «μη-λογικού», του ενδιαφέροντος για το παρόν. Συμπεριλαμβάνει όσα σχετίζονται με το τραγικό, δηλαδή ό,τι ζει καθ' εαυτό χωρίς να συνυπολογίζει τις αντιφάσεις. Η μελλοντολογία αντικαθίσταται από τον «παροντισμό». Η κοινωνικότητα αυτή, υποδεικνύοντας τις βάσεις της συλλογικής ύπαρξης επιβάλλει τον συνυπολογισμό όσων προηγουμένως συλλαμβάνονταν ως επιτόλαια, ανεκδοτολογικά ή ασήμαντα.

Αντίθετα με όσους συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κοινωνική πραγματικότητα ως αποτέλεσμα οικονομικού και πολιτικού καθορισμού ή με εκείνους που τη συλλαμβάνουν ως το ορθολογικό, λειτουργικό ή συμβατικό αποτέλεσμα της συνεργασίας αυτόνομων ατόμων, εκείνοι που συμμερίζονται την άποψη μιας μεταμοντέρνας κοινωνικότητας μας υπενθυμίζουν ότι ο κοινωνικός κόσμος, που βρίσκεται εκεί ως «δεδομένος», είναι το προϊόν μιας διαρκούς αλληλόδρασης, μιας σταθερής αναστρεψιμότητας, μεταξύ όλων των στοιχείων (ακόμη και των πλέον μικροσκοπικών) του κοινωνικού περιβάλλοντος (*milieu*), εντός του φυσικού περιβάλλοντος.

Έτσι ο άνθρωπος ως ο αφέντης και ο δράστης της ιστορίας του ή της κοινωνικής ιστορίας υποχωρεί μπροστά στην άνθρωπο ο οποίος «υποδύεται»,

ο οποίος χάνει τον εαυτό του στις μάζες. Αυτό σχετίζεται με το εάν θα λάβουμε σοβαρά υπόψη τη δυσαρέσκεια που αφορά τους ποικίλους ακτιβισμούς που χαρακτηρίζουν τη μοντερνικότητα (είτε πολιτική είτε παραγωγική). Με άλλα λόγια ό,τι δεν εξαρτάται από εμάς δεν σημαίνει τίποτε για εμάς. Αυτό εξηγεί την αναπτυσσόμενη δημοτικότητα μιας αισθητικής της δεκτικότητας. Η μόδα, ο ηδονισμός, η λατρεία του σώματος, η επικράτηση της εικόνας, όλα αυτά γίνονται μορφές κοινωνικής συσσωμάτωσης.

Όλοι αυτοί οι δείκτες μπορούν να συμπυκνωθούν στη μεταφορά του διονυσιακού. Μερικοί επιμένουν να μη βλέπουν τίποτε σοβαρό στη σκιά που ρίχνει ο Διόνυσος πάνω στις μεγαπολιτικές μας. Υπάρχει ωστόσο ένας μεγάλος αριθμός διακηρύξεων στη μουσική, τα σπόρ και την κατανάλωση που υποστηρίζουν αυτή την κατεύθυνση.

Ο Auguste Comte, συνοψίζοντας ό,τι οδήγησε το πνευματικό εγχείρημα της Δύσης από την Αναγέννηση, στο «*ordinatio ad unum*», ανέθεσε στην κοινωνιολογία την κοσμική πραγμάτωση της μεγάλης φαντασίωσης του Ενός. Σύμφωνα με ποικίλες σχολές, αυτή η χαρακτηριστική στάση θα ανακαλυφθεί εκ νέου στην ανάλυση των τάξεων, των κοινωνιο-επαγγελματικών κατηγοριών και κάθε άλλης λογικής της ταυτότητας, σεξουαλικής, ιδεολογικής ή επαγγελματικής. Πώς είναι δυνατό διαφορετικά να υπολογιστεί η εγκαρσιότητα που παρατηρείται στην πολλαπλότητα των μελών, στην ποικιλία των «εμφανίσεων», στην ιδεολογική ψευδοεπισκευή; Μ' αυτή την έννοια φαίνεται επιτακτικό να επεξεργαστούμε μια ταυτιστική λογική που να συμπεριλαμβάνει πρόσωπα με ποικίλα προσώπεια.

Αυτό δεν σημαίνει μια παραίτηση του πνεύματος. Η αποδοχή του «μη-λογικού» στο έργο δεν σημαίνει μια επιστροφή στον ανορθολογισμό. Αντίθετα, με την ολοκλήρωση παραμέτρων όπως το φαντασικό, το παράλογο, και το ονειρικό μπορεί να ληφθεί υπόψη ένα είδος «υπερορθολογισμού». Υπάρχει μια συνοχή μεταξύ αυτών των στοιχείων, ένα είδος κόκκινης κλωστής που πρέπει να ξεχωριστεί. Αυτός ο παροντισμός, ένας σύγχρονος τρόπος να εκφραστεί η εμμονοκρατία του Μεσαίωνα ή η *Carpe Diem* της Αναγέννησης, ενώ τονίζει την ανάγκη να ξεχάσουμε οποιαδήποτε άλλη ζωή πίσω από τη μόνη που ζούμε πραγματικά, μας υπενθυμίζει ότι δεν υπάρχει πραγματικότητα πέραν αυτής των φαινομένων.

Είτε αρέσει σε κάποιον είτε όχι, αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ο θάνατος των μεγάλων ερμηνευτικών συστημάτων και ως μια συνεχώς αυξανόμενη ευπάθεια των κατεστημένων βεβαιιοτήτων, θρησκευτικών, πολιτικών ή ιδεολογικών. Αντί να θρηνούμε γι' αυτό ή να παραμένουμε εγκλεισμένοι στις συμβατικές και σταθερές αναλύσεις θα πρέπει να δώσουμε προσοχή σε ό,τι ο Machiavelli αποκαλούσε «σκέψη του δημόσιου χώρου». Η Γαλλική Επανάστα-

ση εγκαινίασε την πολιτική μοντερνικότητα με όλη την ανατρεπτικότητα που συνεπάγεται. Δύο αιώνες αργότερα είμαστε μάρτυρες, με τη μορφή των αποχών, της σιωπής, της ακύρωσης των αντιδράσεων, μιας νέας μορφής κοινωνικής ανατροπής. Όπως και στην περίπτωση της πρώτης δεν είναι απίθανο η κουλτούρα της μεταμοντερνικότητας να έχει ως αφετηρία αυτή τη νέα μορφή ανατροπής.

Απόδοση στην ελληνική: Γ. Μερτίνας

